

right. We consider different methods of the determination of essence of the legislative initiative as the first stage of the legislative process. The problem of the determination of the subjects of the legislative initiative is considered in the article.

Keywords: legislative initiative, legislative initiative right, legislative process, subjects of the legislative initiative.

Л.Н. Кисляк

старший викладач кафедри

гуманітарних

та соціально-економічних дисциплін

Івано-Франківського факультету

Національного університету

«Одеська юридична академія»

ВІДОБРАЖЕННЯ НОРМ МОРАЛІ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Суспільство – це складний організм, цілісна система найрізноманітніших відносин, які потребують впорядкування та регулювання.

Протягом тривалої історії кожний народ створював безліч загальних правил поведінки, звичаїв, традицій, табу, тобто соціальних норм, які регулювали дії людей і відносини між ними. Це комплекс релігійних, естетичних, політичних, соціально-технічних, корпоративних, норм моралі, норм права тощо.

Проте із генезисом суспільства – змінюються і соціальні норми. Цей діалектичний процес проходить із зміною видів, їх співвідношення, взаємозв'язків і форм взаємодії, змісту та засобів захисту тощо. Але постійною залишається комплексність та система соціальних норм, їх тісна взаємодія.

Найважливіші соціальні норми встановлюються законодавчо та охороняються державними органами. Актуальність дослідження полягає в тому, що йдеться про норми права, яким властиві характерні особливості в регулятивній поведінці індивідів.

Правові норми характеризуються тим, що вони:

- є загальнообов'язковими правилами поведінки, тобто

розповсюджуються на всіх людей – членів конкретного суспільства;

- є формально визначеними правилами поведінки, тобто інтерпретуються в особливих документах – правових актах;
- приймаються в особливому порядку державними органами;
- забезпечуються силою державного примусу;
- утворюють систему в межах суспільства, тобто певним чином впорядковані і взаємно доповнюють одне одного.

Взаємозв'язок моралі і права є одним з тих ключових аспектів, які продовжують залишатися актуальними, цікавими, важливими і незмінними вже протягом багатьох століть. Це питання було предметом досліджень не одного покоління філософів, істориків, юристів. Дослідницький інтерес до цієї теми не згасає з античних часів до наших днів. Проблемами спільності походження, еволюції, ціннісної основи моралі та права, сенсу їх взаємодії займалися такі мислителі і гуманісти як А. Шопенгауер [1], А. Ейнштейн [2], філософи М. Лоський [3], Е. Ю. Соловйов [4], Л. Г. Удовика [5], Б. Н. Топорнін [6] та ін.

У той же час у вітчизняній юридичній науці проблема відображення норм моралі в правових актах розглянута ще недостатньо.

Метою статті є розгляд відображення норм Конституції України – закону найвищої юридичної сили, в яких інтерпретуються моральні засади. Автор ставить завдання довести, що норми моралі, знаходять своє відображення в Основному законі держави, на основі якого базуються всі інші закони та підзаконні нормативно-правові акти і таким чином закріплюється моральне гуманістичне начало, що є дуже важливим в період бурхливих соціальних потрясінь, політичних та економічних криз, глобальних проблем сучасності з метою забезпечення сталого розвитку української державності та права.

Вважаємо, що представлені нами приклади і сформульовані висновки дадуть певні можливості для подальшого дослідження теми відображення норм моралі в українському праві.

Норма права – формально-обов'язкове правило поведінки, яке має загальний характер і встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин та забезпечується відповідними державними гарантіями його реалізації [7, с. 533].

Встановлюючи норми права, держава піклується про те, щоб члени суспільства поводитися так, щоб не порушувалися інтереси кожного окремо і всіх загалом.

З найдавніших часів людей хвилювало питання: якщо існує мораль, навіщо право, чи не підміняє собою право моральні норми, і чи закон не заважає утвердженню в суспільстві суто моральних категорій?

Останнім часом домінує твердження про взаємодоповнюваність моралі і права, та про регулювання правових норм моральними.

Інколи правові норми безпосередньо вимагають від людини виконання відповідних моральних норм, закріплених в суспільстві.

Право спирається на мораль, яка є регулятором суспільних відносин. Право допомагає моралі бути дієвою, а мораль служить основою юридичних норм. Все, що заборонене правом, заборонене, як правило, аналогічно і суспільною мораллю.

Мораль в історичному вимірі є архаїчнішою. Спочатку заповіді не «убий», не «вкради» і інші були сформульовані як моральні норми і лише згодом утвердились в норми права. Надалі право вже не розвивалося зовні моральних критеріїв гуманізму, справедливості, честі, добра, свободи і відповідальності, а згідно вимог існуючих політичних систем.

З розвитком цивілізації виокремлюють основні шляхи посилення моральної сторони права через чітке формулювання правових норм, що виражають загальнолюдські цінності; відміну правових норм, що суперечать загальноновизнаним моральним нормам; захист і охорону правових норм за допомогою моральної сили права, а не свавілля; відповідність дій самої держави як апарату примусу вимогам моралі тощо.

В умовах перехідного суспільства, трансформаційних процесів ці якості правової системи регулювання соціальних відносин повинні одержати особливий розвиток. На жаль, поки що, у більшості людей сучасного українського соціуму «немає громадянського горіння, щирого ентузіазму, прагнення до подвижницьких вчинків. Тобто того, що втрачено, що вилилося в одне лише цинічне фразерство, словоблудство» [8, с. 454].

Моральні цінності включають до свого складу переживання і

почуття. Моральні якості особистості виявляються у практичній діяльності на підставі визначених ідеалів окремої особистості й існуючих у соціумі моральних і правових норм. Вищий ступінь моральності в суспільстві – совість, яка, на думку Гегеля, є «процесом внутрішнього визначення добра» [9, с. 150].

Термін «мораль» за змістом – латинський аналог давньогрецького *ethos* (етика). У латинській мові є слово «*mos*» (множина - «*mores*»), що означає вдача, звичай, моду, стійкий порядок. На його базі Цицерон з метою збагачення мови утворив прикметник «моральний» (*moralis*) для позначення етики, назвавши її *philosophia moralis*. Вже пізніше, приблизно в IV столітті, з'являється слово «мораль» (*moralitas*), в якості збірного іменника-характеристики моральних проявів. Мораль – духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів та соціальних груп [10, 397].

У новому тлумачному словнику української мови мораль визначається як «система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства» [11, с.225]. У моралі висловлюються уявлення людей про добро і зло, справедливість, гідність, честь, працьовитість, милосердя тощо.

Питання діалектики взаємодії моралі та права було предметом нашого попереднього дослідження. Право і мораль доповнюють і взаємозабезпечують один одного в регулюванні суспільних відносин. Об'єктивна обумовленість такої взаємодії визначається тим, що правові закони втілюють у собі принципи гуманізму, справедливості, рівності людей [12, с.204].

З точки зору етики тут особливу роль відіграють закони моралі, які мають подвійну природу. Нормативно-ціннісна мораль існує в формі закону, тому й моральні начала суспільного розвитку універсальні, необхідні й об'єктивні. Але моральна необхідність здатна реалізовувати себе тільки через індивідуальну людину, через свободу людської волі, свободу морального вибору. Тобто, особливість моральних законів полягає в єдності двох протилежних начал: добровільно-особистого і

об'єктивно-універсального. Індивідуальна воля виражає моральний закон не тоді, коли воля своє видає за загальне, а тоді, коли загальне обирає як своє. Причому, можливість вільного морального вибору тим ширша, чим більша міра свободи особи, визначена реальними умовами соціального буття, динамікою подолання різних форм соціального відчуження. Межі морально належного представлені в самому змісті категорій моралі, які встановлюють міру проникнення свідомості в суть розкриття загальних суперечностей і законів розвитку. У поняттях добра і зла, обов'язку і совісті, честі і гідності, справедливості й відповідальності, сенсу життя і щастя, дружби, любові розкриваються властивості моральної реальності. Так, *добро* виражає позитивну цінність, позитивне моральне значення явищ, подій суспільного життя, вчинків людини у їх взаємодії з моральним ідеалом. На відміну від добра *зло* є негативною цінністю, за допомогою якого позначаються негативні сторони дійсності, діяльності людей, що перешкоджає задоволенню інтересів як окремої людини, так і всього людства. Поняття *обов'язку* включає в себе усвідомлену, й добровільно прийнятну моральну необхідність, внутрішню потребу особи. Поняття *гідності* – особливе ставлення з боку суспільства до людини, що виражається у визнанні її цінності незалежно від майнового, статусного становища, національної, релігійної чи іншої приналежності як рівного з усіма морального суб'єкта, а також міра самоповаги особи. Позитивною оцінкою цінностей людини, як носія соціальних функцій є *честь*. *Совість* виступає самоконтролем особистості, пов'язаним з моральними зобов'язаннями, самооцінкою вчинків, поведінки. Щодо такої моральної категорії як *сенси життя*, то вона виступає настановою на певний спосіб життя, дає відповідь на запитання заради чого живе людина, *щастя* – ступінь задоволення людини життям залежно від досягнення особисто й соціально значущої мети.

Більшість правових норм є законодавчим закріпленням позитивних і негативних норм поведінки, які мають виражену морально-етичну оцінку з боку суспільства. Правові норми в цьому випадку можна розглядати, як норми, з порушенням яких суспільство не готове миритися, тоді як порушення моральних норм, хоча і може викликати певне негативне ставлення, громадський осуд з боку суспільства, проте в цілому не

викликає однозначно заборонних реакцій, застосування примусу, відповідальності.

Виникає проблема одночасно закріпити ті варіанти поведінки, які визнаються даним суспільством позитивними і бажаними, і заборонити ті варіанти поведінки, які сприймаються суспільством, як небезпечні. Норми моралі, встановлені в суспільстві, виражають загальні стандарти ставлення до вчинків, також диференціюють вчинки на позитивні і негативні і різниця між нормами морально-етичними і правовими зводиться лише до закріплення останніх у спеціальних загальнообов'язкових актах – законах.

В цивілізованому світі дедалі активніше переходять у практичну площину реалізації поняття соціально-моральна орієнтація права, загальні права людини, принцип гуманізму права. Виконання правових норм фактично стало в демократичних країнах однією з норм морально-етичної системи, поняття «високоморальна людина» стало тотожним поняттю «законослухняний громадянин».

Ця концепція реалізована і в Основному законі держави – Конституції України, відображення в якому морально-етичних норм буде розглянуто далі.

Проблема відображення норм моралі в нормах права має особливе значення у зв'язку зі зростаючим визнанням основних прав людини, гідності людської особистості, боротьби з соціальною нерівністю і т. ін.

Відповідні сучасні вимоги в цьому плані знайшли своє належне вираження в статті 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою цінністю [13].

Закріплений у статті 24 Конституції принцип рівноправності незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками. Він утверджує однаковий підхід, рівну міру при вирішенні питання про права і свободи, обов'язки і відповідальність людей. Україна є соціальною державою, тобто всі її громадяни, незалежно від того, до яких класів і прошарків, народів і етнічних груп належать, повинні бути рівними у реалізації своїх

життєвих можливостей щодо розподілу державних матеріальних і духовних багатств, самореалізації здібностей і талантів тощо [14, 109].

Фундаментальне, природне та невід'ємне право людини на життя закріплено у статті 27 Конституції. Право на життя має кожна людина – від народження до самої смерті. Наявність у людини права на життя не означає, що у нього є і юридичне право на смерть. Більш того, історія свідчить про те, що здійснення суїциду індивідом, як правило, зустрічає осуд з боку суспільства, церкви і навіть держави.

Досить суттєвими в плані конституційно-правового закріплення моральної, етичної, релігійної та в цілому духовної свободи та автономії особистості є також комплекс положень Конституції про захист державою гідності особи, про заборону піддавати людини катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, неприпустимість піддавання медичним, науковим чи іншим дослідом без згоди особи (ст. 28); про право кожного на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); на недоторканність житла (ст. 30); таємницю листування, телефонних розмов, кореспонденції (ст. 31); недопустимість втручання в особисте і сімейне життя, збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням та поширенням такої недостовірної інформації (ст. 32); гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання (ст. 33); гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ст. 34); право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35); на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36); громадяни України користуються рівним доступом до державної служби, а також служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (ст. 41); кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу (ст. 49); шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки й чоловіка. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, а повнолітні діти в свою чергу піклуватися про своїх непрацездатних дітей (ст. 51); ніхто не зобов'язаний виконувати явно

злочинні розпорядження чи накази (ст. 60); ніхто не може бути двічі притягнутий до відповідальності одного виду за одне й те ж правопорушення. Юридична відповідальність носить індивідуальний характер (ст. 61); обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, на доказах, одержаних незаконним шляхом. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням (ст. 62). У цьому ряду слід зазначити і таке важливе в моральному відношенні положення Конституції (ст. 63), як відсутність відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе самого, членів сім'ї чи близьких родичів. Кожен зобов'язаний дотримуватися Конституції України, не посягати на права й свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68).

Конституція України поряд із загальними нормами про забезпечення свободи та недоторканності особи, закріпленими в II розділі дублює ряд положень, що стосуються забезпечення недоторканності окремих категорій осіб. Так, згідно зі ст. 80 недоторканність гарантується народним депутатам України, ст. 105 – Президенту України, ст. 126 – суддям. Попри офіційні тлумачення Конституційного Суду щодо недоторканності даних категорій осіб вважаємо, що дані норми суперечать конституційному принципу рівності, закріпленому в статті 24 Конституції України.

На думку Б. Н. Топорніна, «у суспільстві стала складатися система дій учасників суспільних відносин на основі «понять». Ними виявилися суперечливі правові, а то й неправові або навіть антиправові погляди, які вносили сум'яття у свідомість людей, збільшували хаос і беззаконня» [15, с.21]. Крім того, у процес правотворчості залучені низькокваліфіковані фахівці. Позначається відрив економіки від права, недостатній рівень правових знань багатьох керівників у сфері економіки, спотворення законів, підпорядкування їх правового розвитку приватним, груповим і регіональним інтересам.

Таким чином, на межі третього тисячоліття виникло безліч протиріч. Нерідко порушується ієрархія правових актів. Проголошене в Конституції України «верховенство закону» багато в чому перекреслюється практикою прийняття підзаконних актів, які реально

розходяться з чинним законом. Політики не живуть життям простих українців і проявляють правовий нігілізм до проблем суспільства, пропонують реформи, що позбавляють частину людей на повноцінне проживання. Усе це позбавляє українську державність правової опори, є проблемою в розбудові державності та права. В охороні прав і свобод особистості величезна роль повинна належати моралі, як регулятору гуманістичних соціальних відносин в громадянському суспільстві. На сьогоднішній день сучасна демократія потребує залучення в політикум активних людей з високою громадянською культурою, яка є однією з умов становлення особистостей, що спроможні відновити суспільство і дух нації та розвинути ідею державності, спрямовану на людину; з громадянською свідомістю, з високо розвиненим почуттям обов'язку, справедливості, вмінням робити свідомий моральний вибір. Високий рівень громадянської культури кожної людини увиразнюється передусім, у повазі до Основного закону держави – Конституції України, в якому інтерпретуються загальнолюдські моральні цінності, орієнтовані на ідеали гуманізму, рівності, на обов'язковість оцінки людських вчинків, поведінки, виходячи з позицій добра і справедливості, протистояння злу, самообмеження заради блага інших. Становлення демократичної держави вимагає створення в українському суспільстві більшої свободи, зростання ролі людського, як рушійної сили суспільного розвитку, рішучості змінити себе, самовдосконалюватись, організовувати своє життя і діяльність на гуманістичних, моральних засадах. Адже духовно розвинута, моральна людина є і засобом і метою суспільного прогресивного розвитку.

Література

1. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность / А. Шопенгауэр. – М.: Республика, 1992. – 448 с.
2. Эйнштейн А. Антология современной социально-философской мысли / А. Эйнштейн. – М.: Политиздат, 1970. – 268 с.
3. Лосский Н. О. Условия абсолютного добра / Н. О. Лосский. – М.: Политиздат, 1991. – 368 с.
4. Соловьев Э. Ю. И. Кант: взаимодополнительность морали и права / Э. Ю. Соловьев. – М.: Наука, 1992. – 210 с.
5. Удовика Л. Г. Діалектика моралі і права у розвитку демократії: автореф. дис.

- на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук / Л. Г. Удовика. – Запоріжжя, 1998. – 17 с.
6. Топорнин Б. Н. Сильное государство – объективная потребность времени / Б. Н. Топорнин // Вопросы философии. – 2001. – № 7. – С. 3-24.
  7. Рабінович П. М. Норма права / П. М. Рабінович // Великий енциклопедичний юридичний словник [за редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка]. – Київ: Юридична думка, 2007. – С. 533 – 534.
  8. Алексеев С. С. Избранное: Наука права. Общесоциальные проблемы. Публицистика / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 2003. – 478 с.
  9. Гегель. Философия права. Сочинения / Г. В. Ф. Гегель. – М. – Л., 1934. – Т. 7. – 527 с.
  10. Аболіна Т. Мораль / Т. Аболіна, І. Надольний // Філософський енциклопедичний словник [за ред. М. Т. Максименко]. – Київ: Абрис, 2002. – С. 397 – 398.
  11. Новий тлумачний словник української мови: У 3 т / [укладачі Василь Яременко, Оксана Сліпушко]. – Київ: Алконіт, 2008. – Т.2. – 926 с.
  12. Кисляк Л. Право та мораль: діалектика взаємодії / Л. Н. Кисляк // Моральні основи права. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (16 грудня 2010 року). – Івано-Франківськ. – 2010. – С. 199-204.
  13. Конституція України (від 28.06.1996 р.) // Верховна Рада України. – К.: Юрінком, 1996. – 52 с.
  14. Хрущ В. Врахування суперечностей між народним виховним та суспільно-політичним ідеалами у вихованні молоді / В. Хрущ // Українське народознавство і проблеми виховання учнів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10-12 жовтня 1995р.) / [за ред. Р. Скульського]. – Івано-Франківськ, 1995. – Ч.1. – С. 108 – 111.
  15. Топорнин Б. Н. Сильное государство – объективная потребность времени / Б. Н. Топорнин // Вопросы философии. – 2001. – № 7. – С. 3-24.

Анотація

Кисляк Л.Н. Відображення норм моралі в Конституції України. – Стаття.

У статті розглядається інтерпретація моральних норм на прикладі Конституції України – закону найвищої юридичної сили, як регулятора соціальних відносин. Досліджується їх вплив на ціннісні орієнтири у сучасному суспільстві та процес розбудови нової суверенної, демократичної, правової, соціальної української держави.

Ключові слова: норми моралі, моральні цінності, Конституція України, закон, правова норма.

Аннотация

Кисляк Л.Н. Отражение норм морали в Конституции Украины. – Статья.

В статье рассматривается интерпретация моральных норм на примере Конституции Украины – закона высшей юридической силы, как регулятора социальных отношений. Исследуется их влияние на ценностные ориентиры в современном обществе и процесс перестройки нового, демократического, правового, социального украинского государства.

Ключевые слова: нормы морали, моральные ценности, Конституция Украины, закон, правовая норма.

Summary

Kyslyak L.N. The Reflection of the Norms of Morality in the Constitution of Ukraine. – Article.

The interpretation of the moral norms on the example of the Constitution of Ukraine – the law of the supreme legal power-as a regulator of the social relations is considered in the article. Their influence on the valuable regulators in the modern society and the process of the building of a new, sovereign, democratic, legal, social Ukrainian state is investigated.

Key words: moral norms, moral values, the Constitution of Ukraine, law, legal norm.

С.П. Кубієвич

старший викладач

кафедри цивільного та

господарського права і процесу

Івано-Франківського факультету

Національного університету

«Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМУ З «ЛЮДСЬКОГО ВИМІРУ» У ПРОЦЕСІ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ В РАМКАХ ОРГАНІЗАЦІЇ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

Постановка проблеми. Майже до кінця 80-х років ХХ століття та особливо у період холодної війни, можливості участі Організації Об'єднаних Націй та міжнародних регіональних організацій у вирішенні конфліктів були істотно обмежені існуючою кон'юнктурою світового правопорядку. З розпадом біполярної моделі міжнародних відносин діяльність міжнародних організацій значно активізувалась, особливо в частині попередження та вирішення міжнародних спорів.

На сьогоднішній день діяльність міжнародних організацій займає вагомий нішу у процесі реалізації зусиль міжнародного співтовариства спрямованих на побудову різних моделей універсальної та регіональної безпеки, забезпечення мирного та взаємовигідного співробітництва, поваги до прав людини і загалом, подолання глобальних проблем